

עורכים: פאול ריבלין, יצחק גל ע' עורך: ברנדון פרידמן, גל בוינובר

כרך 3, גיליון 7, יולי 2013

יסוריה הכלכליים של מצרים פאול ריבלין

לאירוועי ינואר 2011 ויולי 2013 יש לפחות דבר אחד במשותף: שני האירועים נוהלו על ידי הצבא ושניהם התרחשו בתגובה למחאות הציבוריות הענקיות שהוציאו מיליונים אל הרחובות. הצבא נותר הגורם הקובע במצרים, המסוגל להחליף שני נשיאים (שאחד מהם נבחר בבחירות דמוקרטיות) ואת ממשלותיהם. העובדה שהוא פעל רק בעקבות המחאות הציבוריות מרמזת על כך שמטרתו העיקרית היא להשיב את היציבות ולא לשלוט ישירות. האינטרס העיקרי של הצבא הוא לשמר את מעמדו כפוסק הסופי בתהליך הפוליטי ולהגן על נכסיו. אלה עצומים: לפי הערכות, הצבא שולט בכ-30 אחוזים מהכלכלה.

בינואר 2011, חוסני מובארכ הודח משלטונו על ידי הצבא, על רקע עליית מחירי המזון, התרחבות פערי ההכנסות וההתנגדות לשחיתות, לנפוטיזם ולאלימות שאפיינו את משטרו. נסיונותיו של מובארכ להציב את בנו גמאל כיוורשו עוררו את זעמם של המצרים. למרות ששנותיו האחרונות של מובארכ הובילו לצמיחה כלכלית, משטרו יצר מתחים עצומים כתוצאה מחוסר השוויון והדיכוי הגוברים. בעוד שהעניים אכן נהנו משיפור ברמת החיים, השיפור היה איטי בהרבה מזה של העשירים והמקושרים. כשמחירי המזון עלו בשווקים הבינלאומיים והממשלה ניסתה ונכשלה לפצות את הציבור באמצעות סובסידיות הולכות וגדלות, הזעם הציבורי התפרץ.

ביולי 2013, מוחמד מורסי הודח משלטונו על ידי הצבא על רקע ההתמוטטות הכלכלית. הכלכלה למעשה הפסיקה לצמוח, ההכנסה הריאלית לנפש התדרדרה והגירעון התקציבי זינק בחדות לכ-28.8 מיליארד דולר, או 11.5 אחוזים מהתמ"ג בשנת הכספים יולי 2012-יוני 2013. יתר על כן, שער החליפין צנח ב-20 אחוזים בין ינואר 2011 ויולי 2013 ויתרות מטבע החוץ צנחו ב-50 אחוזים והגיעו לרמה מסוכנת. ההכנסות מהתיירות וההשקעות הזרות קרסו והאבטלה גדלה. בשנת 2012, ההערכות הרשמיות לגבי האבטלה עמדו על 12.7 אחוזים, על אף שהשיעור האמיתי היה גבוה בהרבה, במיוחד בקרב הצעירים (ראו אקטצאדי מאי 2011, דצמבר 2011, מאי 2012 ואוגוסט 2012).

כתוצאה מהתפתחויות אלה, דירוג האשראי של מצרים נפגע. במרץ 2013, מודייס הורידה את דירוג האשראי של המדינה, בשל המצב הפוליטי והכלכלי המעורער. מודייס הורידה את דירוג האשראי בדרגה אחת, מ-B3 ל-Caa1, והצהירה שהיא צופה סיכוי של כמעט עשרה אחוזים שמצרים לא תצליח לשלם את חובה במהלך השנה הקרובה, וסיכוי של מעט פחות מ-40 אחוזים שלא תוכל לשלם את חובה בתוך חמש שנים. זו הייתה הפעם השישית שמודייס הורידה את דירוגה של מצרים מאז ינואר 2011.

במאי, סטנדרד אנד פורס הורידה את דירוג האשראי ארוך הטווח של מצרים מ-B- ל-CCC+ ואת הדירוג לטווח הקצר מ-B ל-C בשל החששות לגבי יכולתה של המדינה להגשים את מטרותיה הכלכליות ולשמור על הסדר הפנימי. ביולי, פיץ' הנמיכה את הדירוג של אגרות החוב הממשלתיות

הממשלתיות ושל החוב הציבורי של מצרים לרמה של "אג'יח זבל" שלא מומלץ להשקיע בו. תחזיתם של פיץ' לגבי הכלכלה מרמזת על כך שצפויות אף הפחתות נוספות.

בנוסף למצוקה הכלכלית, הייתה גם התנגדות נרחבת לנסיונותיו של מורסי "לאסלם" את החוקה והבירוקרטיה, להחליף שופטים שמונו על ידי משטרו של מובארכ ולהרחיב את כוחו. הוא הכריז על עצמו רשמית כחסין זמנית מפני ביקורת שיפוטית, ובהמשך לכך מינה תובע כללי מטעמו על מנת לפגוע בתקשורת ובאופוזיציה ולגונן על האחים המוסלמים מפני פיקוח משפטי.

כשמורסי עלה לשלטון ביוני 2012 והחליף את שר ההגנה, מוחמד טנטאווי, בעבד אל-פתאח א-סיסי הצעיר יותר, רבים ראו זאת כסימן לכך שהצבא חלש מכדי לכפות את רצונו. סיססי, שנבחר על ידי מורסי משום שהוא מוסלמי אדוק יותר ממרבית הגנרלים, הפריך זאת כשהצבא ערך את ההפיכה ביולי. למרות זאת, כוחו של הצבא מוגבל, בעיקר בשל הצורך להשיב את היציבות במהירות, על מנת לצמצם את הדימום הכלכלי ולמנוע ממנו להחריב את נכסיו. אם הוא לא הבין זאת לפני ההפיכה, הצבא הבין במהירות שהאחים המוסלמים לא יעמדו מנגד שעה שנשיאם מודח מתפקידו.

הכלכלה הצבאית כוללת את המפעלים ומתקני הייצור הרבים הנשלטים על ידי משרד ההגנה ומשרד הייצור הצבאי. הם כוללים גם חברות המסונפות לארגון התיעוש הערבי ולארגון ייצור השירותים הלאומיים. תיאורטית, ארגונים אלה נמצאים בבעלות המדינה, אולם חשבונותיהם אינם תחת פיקוח כלכלי של ארגון הביקורת המרכזי של הממשלה.

הצבא מייצר מערך עצום של סחורות, כולל סכו"ם, טלוויזיות, כימיקלים לחקלאות ולמשק הבית, מקררים, מכשור תעשייתי, קרונות רכבת, הרכבת מכונות וביגוד. הוא גם מעורב במיזמי תשתיות גדולים, כגון בניית כבישים, גשרים ואוניות. הצבא מספק גז מוזרם, כמו גם מוצרי מזון, בטון ודלק. מקור נוסף לעושרו של הצבא הוא בעלות על קרקעות, שהופכות יותר ויותר לקהילות סגורות ולאטרי נופש. לצבא יש יתרונות נוספים: הוא אינו משלם מסים ולא צריך להתמודד עם הבירוקרטיה החונקת את המגזר הפרטי.

בשנת 1979, בעקבות הסכם השלום עם ישראל, הצבא – שאז מנה כ-900,000 איש – צומצם. הצורך למצוא תעסוקה חלופית למספר גדול של קצינים הוביל לכך שרבים מהם נקלטו בתעשיות הצבאיות. הוא גם הוביל לכניסת הצבא לייצור האזרחי. כ-250,000 קצינים הוצאו לגמלאות במהלך נשיאותו בת 30 השנים של מובארכ, וכדי לשמור על נאמנותם ולהציע אפשרויות עתידיות לאלה שעדיין נמצאים במסגרת השירות, פיתחו את האימפריה הכלכלית של הצבא. צבא הקבע של מצרים מונה כ-450,000 איש, וכוחות ביטחון אחרים מונים כ-403,000. אחזקת הכוח העצום הזה היא אחת הדרכים שבאמצעותן הממשלה מגבילה את האבטלה. תקציב ההגנה, המוערך ב-4.4 מיליארד דולר, מהווה חמישה אחוזים מתקציב המדינה ו-1.8 אחוזים מהתמ"ג.

מה צפוי לכלכלה? מאז ההפיכה, הוצע למצרים סיוע בסך 15 מיליארד דולר: ערב הסעודית הציעה 5 מיליארד דולר; כוויית הבטיחה 7 מיליארד דולר ואיחוד האמירויות הערביות, 3 מיליארד דולר. הנדיבות הזו נובעת מהתנגדותן החריפה של מדינות אלה לאחים המוסלמים ומההזדמנות להחליף את קטר בתור הפטרונית של מצרים. בעוד שמצרים זקוקה לסיוע, הוא יועיל רק אם יהווה חלק מתוכנית רפורמה שתכלול קיצוץ בסובסידיות ורפורמות אחרות. העלות התקציבית של הסובסידיות לאנרגיה מגיעה כיום לבין 15 ל-17 מיליארד דולר בשנה, כשבעה אחוזים מההכנסה הלאומית. כרבע מהתקציב משועבד לתשלומי ריבית, כתוצאה מההלוואות הנחוצות למימון הגירעונות התקציביים. על מנת לחולל שינויים שישפיעו על חלקים נרחבים מהאוקלוסייה, יש למלא שני תנאים לפחות. הראשון הוא שהסבל שיגרם בעקבות הקיצוץ בהוצאות הממשלה חייב להיתפס כמתחלק באופן שוויוני וכזמני. השני הוא שצריך להיות קונצנזוס פוליטי מאחורי הרפורמות הכלכליות; ללא תנאי זה, זרים לא ישקיעו במצרים.

עד שכל זה יושג, העתיד נראה עגום, אולם מצרים לא יכולה להרשות לעצמה להמתין, משום שאוכלוסייתה גדלה בקצב של 100,000 לחודש.